

Володимир Кавалеров

КАВАЛЕРОВ Володимир Анатолійович — кандидат педагогічних наук, доцент, директор Одеського інституту вдосконалення вчителів. Сфера наукових інтересів — філософія освіти, теорія освіти, педагогічна синергетика.

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

У статті досліджується проблема індивідуалізації освіти в контексті суспільства знань. Визначено, що одним з рушійних чинників трансформаційних процесів є зміна соціальних відносин, обумовлених появою нових цінностей.

***Ключові слова:** освіта, інновація, суспільство, цінності.*

Характерною ознакою трансформації освіти в умовах суспільства знань є її індивідуалізація, що в свою чергу призводить до сутнісних змін у освітньому процесі, які передусім пов'язані з появою нових цінностей. Аксиологія нової освіти в свою чергу викликана мережевим характером відносин у постмодерному суспільстві, що призводить до сутнісних перетворень у соціумі. Дослідження відповідних змін можливе насамперед через вивчення контексту індивідуалізації освіти.

Трансформаційні процеси у сучасному суспільстві досліджені у працях М.Кастельса, П.Друкера, Ю.Хабермаса та З.Баумана. Аксиологічні виміри освіти досліджені в працях Н.Алієвої, Г.Сазоненко, Ф.Розанова та С.Хатчевича.

Переважає більшість наукових робіт з даної проблематики присвячена суто теоретичним засадам трансформації освіти у сучасних умовах. Водночас, ігноруються впливи процесу індивідуалізації на відповідні зміни в освіті.

Метою статті є виявлення і характеристика індивідуалізації освіти у контексті становлення та розвитку «суспільства знань».

У контексті освітніх проблем особливої ролі набуває проблема «індивідуалізації» (З.Бауман) сучасного суспільства, що означає

посилення ролі людського фактору. Освіта «індивідуалізованого суспільства» набуває значимості, коли долає орієнтацію на «абстрактного індивіда» і починає формувати не пересічну людину, а — особистість. Про значення особистісного фактору в освіті слушно міркував засновник *гуманістичної психології* К.Роджерс: «Під значимим навчанням я розумію навчання, яке не є тільки простим накопиченням фактів. Це навчання, яке змінює поведінку людини в теперішньому і майбутньому, її відносини та її особистість. Це всюдисуще навчання, яке є не просто прирощуванням знань, а глибоким проникненням в існування» [5, с.340]. Таким чином, сучасній освіті властиві глибокі антропоцентричні та гуманістичні орієнтири, які набувають якісно іншої характеристики в добу інноваційного (модернізованого) суспільства: вони спрямовані на особистість у поліфонії її індивідуальних задатків та здібностей.

Поява виразної гуманістичної орієнтації освіти обумовлена становленням «інноваційного суспільства», що стає очевидним при дослідженні ролі особистості та інтелекту в процесах модернізації сучасного соціуму. Насамперед слід згадати, що важливою складовою частиною інфраструктури інноваційної економіки є людські ресурси — освічені спеціалісти, які поряд з розвиненими інформаційними системами, високими технологіями, гідними умовами життєдіяльності визначають як розвиток економіки, так і загальної якості життя у суспільствах. Значущість людського фактору приводить до введення в сучасну освіту нових методологічних механізмів, орієнтованих на індивідуалізм. Орієнтація на інновації в освіті пов'язана не лише з державним регулюванням освітнього процесу або фінансування освіти. Добробут країни залежить від того, яка частина підприємств активно впроваджує інновації, причому не лише стосовно виробництва продукції, але і процесів організації, управління, бізнес-моделей, володіння інтелектуальним капіталом. У першу чергу тому, що «найважливішою умовою успішного розвитку інноваційно орієнтованої економіки є наявність висококваліфікованих кадрів. При цьому поглиблення знань і підвищення кваліфікації не тільки створюють фундамент добробуту населення, але і самі по собі є важливими гуманітарними цілями» [8, с.18]. Разом з тим, дані цілі можна вважати не тільки гуманітарними, але й гуманістичними: економіка стає орієнтованою на інтелектуальний розвиток особистості, а тому й освіта набуває людиноцентричних орієнтирів.

Така позиція простежується як в дослідженнях «інноваційного суспільства», так і в концепціях «мережевого суспільства». На думку М.Кастельса, мережеві структури початково орієнтовані на креативних особистостей. Як утверджує дослідник, сучасне «мережеве підприємство стає можливим завдяки мережевим працівникам, які використовують потенціал Інтернету і володіють своїм власним інтелектуальним капіталом. Талановиті люди — це головний фактор виробництва в сфері електронного бізнесу. Буквально все зараз ґрунтується на здатності залучати, утримувати й ефективно використовувати талановитих співробітників» [4, с.212]. Саме тому освіта в епоху креативного (інноваційного) суспільства стає її засадничим орієнтиром, уможливаючи людиноцентричну орієнтацію останньої на творення креативної особистості, що має як економічне значення, так і позаекономічне (пов'язане з політикою, соціальною відповідальністю тощо).

Аксіологічні виміри освіти виникають у зв'язку з переосмисленням співвідношення знання і науки. Вже зазначалося, що наука і технологія виконують нову роль в інфосоціумі. Проте існує й альтернативна точка зору: «не «наука» і не «технології», а систематичне і цілеспрямоване одержання інформації стають новим фундаментом для успішної та високо розвинутої праці у всьому світі» [3, с.229]. Тому включення сучасних технологічних інновацій та поступове, але невпинне залучення інформаційних технологій в педагогічні процеси трансформують способи отримання освіти, відтак суттєво змінюють її. Разом з тим процеси, які відбуваються в суспільстві, вимагають принципово нового підходу до змісту освіти — насамперед у контексті переорієнтації сучасного «наукового поля», в якому з'являються тенденції до уніфікації та гомогенізації. Це безумовно має значення і у становленні нових підходів до формування загальних освітніх програм. У контексті аналізу освітніх інновацій, пов'язаних з процесами віртуалізації освіти, були розглянуті формальні трансформації освіти (тобто нові форми організації та реалізації освітнього процесу), проте її змістовні трансформації також вимагають детального аналізу.

Становлення «інноваційного суспільства» передбачає наявність у змісті освіти таких орієнтирів, як *парадигмальність* і *цілісність*. Зазначені орієнтири дають можливість підготувати особистість до наукової та інноваційної діяльності, які стають визначальними в сучасній соціоекономічній діяльності. Разом з тим потрібно

зауважити відсутність подібних орієнтацій в сучасних освітніх процесах. Зокрема, сучасні практики вітчизняної шкільної освіти показують, що сьогодні «кожна навчальна дисципліна виступає як «річ у собі», учитель-предметник націлений на підготовку учнів до державної підсумкової атестації та зовнішнього незалежного оцінювання, атестацію власного закладу і вирішення багатьох проблем, у зв'язку з чим з освіти зникає не лише цілісність картини світу, а й сама дитина» [7, с.136]. Подібні занепокоєння є локальним відображенням загальної кризи освіти, властивої не тільки вітчизняним середнім навчальним закладам, але й світовим освітнім системам на всіх рівнях.

Досліджуючи дану проблему в більш широкому контексті, *З.Бауман* надає їй філософського узагальнення: «Нездоланне відчуття кризи, в більшій або меншій мірі поширене серед філософів, теоретиків і практиків освіти, — це нинішнє втілення «життя на роздоріжжі», яке породжує лихоманку пошуку нового самовизначення, а в ідеальному випадку і нової ідентичності, — мало пов'язане з провинною, помилками, недоглядом професійних педагогів, так само як і з промахами теорії освіти, воно витікає із всезагального розпаду особистості, з перерегулювання і приватизації процесу її формування, із заперечення авторитетів, поліфонії проголошуваних цінностей і пов'язаної з цим фрагментації життя, що характеризує наш світ» [2, с.159-160]. Як бачимо, загальні проблеми перекликаються з локальними, управління освітою перебуває на роздоріжжі, у той час як філософія освіти акцентує увагу на особистісних проблемах, які призводять до освітніх криз на всіх рівнях. Але ще більшою мірою — до проблеми відсутньої єдності в основах будь-якої людської діяльності. Остання ситуація особливо важлива для становлення єдиної освітньої парадигми, на засадах якої будувалося б смислове навантаження освіти.

Інформаційна епоха надає нового виміру науці, яка з можливістю осмислення дійсності з різних світоглядних позицій утворює нові дискурсивні форми світоуявлення. «Знаннева» орієнтація науки та освіти обумовлює «набування знанням аксіологічного контексту з метою визначення життєвих орієнтацій людини» [1, с.18]. Освіта здобуває нових взаємозв'язків з наукою. Сучасність долає прагнення до фундаменталізму і руйнує «монополію на сенс». Відтак виникає науковий плюралізм, який, безумовно, впливає на освіту.

Окрім того, проблемність освіти обумовлена її надмірною *міждисциплінарністю*. Справа в тому, що сьогодні не існує єдиної наукової картини світу. «Полісуб'єктність, політехнологічність, поліконцептуальність, поліметодологічність тощо — все це увійшло в практику освіти і як теми для наукових досліджень, і як емпірія плюралізму переваг у виборі, що відкривається в освітньому просторі. Плюралізм і поліонтологічність далися взнаки і на стратегіях розвитку освітніх закладів, коли пропонуються різноманітні траєкторії освіти, в тому числі індивідуалізовані, відтак починають виявлятися лінії безперервності освітньої діяльності, додаткової освіти, освіти дорослих, освіти за інтересами тощо» [10, с.43], — стверджує *С.Хаткевич*. Наслідком є те, що «знання різноманітних дисциплін не взаємопов'язані між собою і не утворюють цілісної картини, а тому і не сприймаються учнями як життєво необхідні» [6, с.62]. Таким чином, традиційна освіта не узгоджується з реаліями життя учнів, відтак фактично не відповідає вимогам сучасного світу.

Слід підкреслити, що вагому роль у побудові освіти на принципах парадигмальності повинна відіграти *наука*. Зрозуміло, що в інноваційному суспільстві наука повинна бути осередком освітніх процесів. Адже життя сучасного соціуму можна вважати «наукоцентричним». Як стверджував *Ю.Габермас*, «техніка і наука стають первинною виробничою силою», що, без сумніву, обумовлює їх нову роль у суспільстві, зокрема, виконання «технікою і наукою також ролі ідеології» [6, с.62].

Таким чином, парадигмальність освіти можлива на підставі утворення науково орієнтованих освітніх систем, які б подолали властиве (в першу чергу вітчизняній освіті) відокремлення науки та освіти та спрямовувалися б на їх об'єднання. Як стверджує *П.Цегольник*, «сфери освіти і науки можуть існувати відносно відокремлено. Проте теоретичний аналіз та історичні співставлення (наприклад, порівняння освітньо-наукових систем СРСР і США) переконливо свідчать, що інтеграція даних сфер дає колосальний синергетичний ефект, забезпечуючи значний стрибок у розвитку не тільки їх самих, але і, в результаті, усього національного господарства» [11, с.104]. На нашу думку, успішна інтеграція науки і освіти відбувається на основі двох важливих факторів — *комунікації та збереження знань*.

Комунікація стає важливим фактором при формуванні взаємозв'язків науки та освіти. Її роль можна простежити, провівши

аналогію з позицією *Ю.Габермаса* стосовно зовнішніх комунікацій сфери науки. Так, на думку вченого, «комунікація між політично уповноваженими замовниками і професійно компетентними вченими великих дослідницьких інститутів означає критичну зону переводу практичних питань у науково сформульовані проблеми і зворотного переводу наукової інформації у відповіді на практичні запитання»[9, с.150]. Подібні комунікації стали нормою західних наукових спільнот, комплекс комунікацій в яких спрямований на тісну взаємодію з політикою, освітою і широкою громадськістю. Разом з тим, у вітчизняній науці помітний розрив, який відокремлює її від багатьох сфер суспільного життя. Це стоїть на заваді становлення як інноваційної економіки (відсутність комунікацій приводить до відсутності ефективного трансферу технологій), так і об'єднання сфер науки та освіти. Що, відповідно, формує розрив між теорією і практикою: наука, як і освіта, надмірно теоретизовані, а це, безумовно, не сприяє їх інноваційному розвитку.

Знання, отримане в науці, ретранслюється в освіті, відтак і наука, і освіта відіграють суттєву роль у збереженні та подальшому розвитку накопичених знань людства. Освіта без наукової основи приводить до «схоластизації» знань. Передаючи, але не продукуючи нових знань, система ризикує увійти у дисонанс з динамікою розвитку і накопичення знань та інформації в інноваційному суспільстві. З іншого боку, освіта «усуспільнює» здобутки науки, відтак, вона може слугувати полем для інновацій.

Освіта (як і економіка), є активним «споживачем» тієї «продукції», яку створює наука. Тому сприйняття знань освітніми спільнотами та їх поширення створює широкий соціально-комунікативний контекст, в якому реалізуються теоретичні здобутки науки. Разом з тим, якщо економіка споживає тільки практичні наукові досягнення — технології, робочі моделі тощо, то освіта приймає і зберігає теоретичні наукові досягнення. Наприклад, економіку зацікавить фізик-експериментатор, фізик-практик, що створює корисні винаходи і технології, натомість відкриття фізика-теоретика матимуть більший резонанс в сферах науки та освіти; проте без таких відкриттів неможливий був би прогрес фізики як науки, а також не забезпечувалося б спадкоємна передача знань від покоління до покоління.

Висновки. Трансформаційні процеси в освітній сфері впливають на існування і розвиток інноваційного суспільства.

Через аксіологічні зміни утворюються науково орієнтовані освітні системи, які долають відокремлення науки та освіти, що призводить до збереження знань та розвитку комунікаційної сфери соціуму. Знання, отримане в науці, ретранслюється в освіті. Останнє в свою чергу призводить до того, що освіта та наука починають відігравати суттєву роль у розвитку суспільства.

Практичне застосування результатів дослідження. Дане дослідження може бути використане як для загальнотеоретичних цілей, зокрема, для розроблення методик дослідження змін в освітній сфері суспільства в умовах швидких соціальних змін, так і для безпосередньої організації навчального процесу.

Література

1. *Алиева Н. З.* Становление информационного общества и философия образования / Н. З. Алиева, Е.Б.Ивушкина, О.И.Лантрагов. — М. : «Академия естествознания», 2008. — 168 с.
2. *Бауман З.* Индивидуализированное общество / З Бауман ; [пер. с англ. под ред В. Л. Иноземцева]; Центр исслед. постиндустр. о-ва, журн. «Свободная мысль». — М: Логос, 2005. — 390 с.
3. *Друкер П.* Эпоха разрыва : ориентиры для нашего меняющегося общества/ Друкер П. — М.: «Вильямс», 2007. — 336 с.
4. *Кастельс М.* Галактика Интернет : Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / Кастельс М. Пер. с англ. А. Матвеева под ред. В. Харитоновна. — Екатеринбург: У-Фактория (при участии Гуманитарного ун-та), 2004. — 328 с.
5. *Роджерс К.* Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. — М.: Прогресс, 1994. — 478 с.
6. *Розанов Ф.И.* Информационный обмен как основа образования будущего / Ф. И. Розанов // Философия образования. — 2010. — № 1. — С. 60-64.
7. *Сазоненко Г.* Якість загальної середньої освіти : множинність проблем / Г. Сазоненко // Освіта і управління. — 2009. — № 3–4. — Т. 12. — С. 133-141.
8. *Семёнова Н.Н.* Инновационная политика в контексте глобализации / Н. Н. Семёнова // Альманах «Наука. Инновации. Образование». — 2009. — Вып. 8. — С.18-33.
9. *Хабермас Ю.* Техника и наука как «идеология» / Ю. Хабермас // Техника и наука как «идеология». — М. : Праксис, 2007. — 208 с.
10. *Хаткевич С.П.* Коммуникативные трансформации образования — ответ коммуникативной онтологии современной социальности / С. П.

Хаткевич // Известия Томского политехнического университета. — 2007. — № 7. — С. 42-44.

11. Цегольник П.А. Концепция опережающего развития образования: (образование XXI века как сфера опережающего развития) / П. А. Цегольник. — Хмельницкий : ХНУ, 2009. — 309 с.

Кавалеров В.А.

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

В статье исследуется проблема индивидуализации образования в контексте общества знаний. Определяется, что одним из движущих факторов трансформационных процессов является изменение социальных отношений, обусловленных появлением новых ценностей.

Ключевые слова: образование, инновация, общество, ценности.

Kavalerov V.A.

INDIVIDUALIZATION OF EDUCATION IN KONWLEDGES SOCIETY CONTEXT

The paper investigates the problem of individualization of education in the context of a knowledge society. Determined that one of the driving forces of transformation processes is the change in social relations, including the emergence of new values.

Keywords: education, innovation, society, values.

Надійшла до редакції 13.03.2012 р.